

örmények használatára.

Hogy aztán a meglévő 110 templom közül melyiket építették és használták örmények és melyiket építették a már meglévő örmény mintára a frissen kereszténnyé lett magyarok, erre nézve a szakemberek adhatják meg a választ. De egy biztos: A Kárpát-medencei rotundák örmény hatást őriznek! Ezt az építkezési stílust a magyar vándortörzsek közé jelentős számban keveredett örmények hozták a Kárpát-medencébe, a magyar honfoglalás alkalmával.

Az már logikusan következik mindebből: amikor Szent István kiadta a parancsot, hogy minden 10 falu építsen magának templomot, a lakosság és a klérus szívesen átvette a már ismert, kipróbált, az akkori hívek létszámának megfelelő örmény építési modellt. Azért is, mert a XI. század elején már nem szaladgálhattak keletre "bizánci befolyás" után. Hiszen 1054-ben már megtörtént a nagy szakadás. Megneheztelt volna a pápa, ha akkor Bizáncból hozzák templomaik modelljét! A régebb óta használatos örmény modellt azonban már egész Magyarország területén általánosítani lehetett. Ilyenképpen, példamutatásukkal az örmények fontos szerepet töltek be a kereszténység terjesztésében a Kárpát-medencében.

Arra a kérdésre, milyen vallást gyakorolhattak a magyar vándor- illetve a honalapító törzsek között élő örmények, könnyű válaszolni, ha ismerjük az örmények vallásának fejlődési mozzanatait. 301-ben létrejön az örmény apostoli keresztény egyház. 451-től örmény nemzeti független keresztény egyházzá alakul. 1198-tól létrejön az örmény rítusú katolikus vallás (IV. Jenő 1439: "Exultate Deo"). Tehát a VI-VII. századdal kezdődőleg, amikor a magyar törzsek Lebédiába érkeztek és az örményekkel keveredtek, az örmények örmény nemzeti független keresztény vallásukat gyakorolták, melyről a Kárpát-medencében a római katolikus vallásba olvadtak, megtartván bizonyos örmény rítusi szabályokat. De az örmények vallásának ismertetése külön, e célra rendezett előadás témáját képezi.

Az erdélyi magyarörmények létszáma: 182 fő, örmények 100-110 fő, magyarörmények: kb. 1200 fő. Az erdélyi örmény rítusú magyarok létszáma: Sz. u. v. :189, Gy.: 615; E.v.:16; Cs.: 3; összesen 823. Bibliográfia: a könyv 413- 422 oldalain olvasható (kb. 200 cím).

(Az erdélyi örmények története című /Kriterion Kolozsvár, 2006/
könyvbemutató előadás - elhangzott a
Fővárosi Örmény Klub. 2007. január 18-i rendezvényén.)

Ki lehet örmény? - *tette fel az izgalmas kérdést* Kali Kinga *antropológus* a legutóbbi Fővárosi Örmény Klub 2007. március 16-i programján. Érdekes előadását (melynek első része olvasható a következő oldalakon) a Fővárosi Örmény Klubban végzett identitásfelmérő kérdőívek eredményeire építette. Az érdeklődők megtekinthették *Hájr Mehr* című filmjét, mely az örmény kultúra őrzőinek néhány jeles képviselőjét mutatta be Erdélyben. Ezt követte *Dr. Szarka György* honismereti vezető színes vetítettképes tájékoztatója a leendő kárpátaljai és erdélyi utazók programjának, látványosságainak felidézésével, mely alapján remélhetőleg sokan kedvet kapnak az EÖGYKE által 11. alkalommal szervezett nyári kárpátaljai és az őszi erdélyi utazásokhoz.

(Frigyesy)

Kali Kinga

Ki lehet örmény? A pozicionális identitásról

2006 decemberében hasonló címmel már megjelent egy írásom e lap hasábjain: a cíamazonosság oka nem a feledékenység, nem a fantáziátlanság; csupán annak jelzésére szolgál, hogy az egykori cikk és a 2007. március 16-án tartott előadásom eme írásos összefoglalása szorosan összefüggnek. Olyan

jelenség határait fogom boncolgatni, amely a jelenlévők többségét személyesen érinti: *ki lehet örmény ma Magyarországon?*

1989 után, a kommunista rezsim bukásával Magyarországon és Romániában, de még inkább az 1993-as magyarországi kisebbségi törvény kimondásával, ismét sürgetővé vált az örmény mivolt megfogalmazása. Miért ismét? A XIX. század fordulóján *Szongott Kristóf* és a szamosújvári *Arménia* folyóirat és köre létrehozta Erdélyben az *armenizmus* mozgalomát. Ez a mozgalom az örmény kulturális identitásmentést szolgálta, sürgette. A nyelvvesztés után észbe kapván, az örmények meg akarták magyarázni, meg akarták indokolni saját szerepüket a magyar társadalomban, amely befogadta őket. Ebben az időben még plurális (kettős) identitásról beszélhetünk az örmények esetében: politikailag magyarok, kulturálisan örmények. Az armenizmus mozgalomának célja az identitásmentés volt: *Merza Gyula* 1895-ös kiáltványa az Arménia hasábjain arra tanít, hogy jó magyar hazafinak kell lenni, de örmény módon kell élni. (Ha egy kicsit a dolgok mögé tekintünk, észrevehetjük, hogy az identitás megfogalmazásába már itt belekódolódik a pozicionalitás, amelyről később esik szó.)

Visszatérve napjainkhoz, megállapíthatjuk: a kisebbségi törvény konfliktust hoz magával a magyarországi magyar-örmények életébe: az 1915-ös törökországi genocídium után betelepültek csoportja egyre nyíltabban nem ismeri el örményként azokat a magyar-örményeket, akik nem beszélnek az örmény nyelvet. Ilyen körülmények között szükségessé válik az örmény kontinuitás bizonyítása: újra kialakul egy örményidentitásmentő-mozgalom, amelynek történelmi részesei vagyunk - aktívan, éppen ebben a pillanatban, ezen a helyen is. Ezt a mozgalmat - mivel igen hasonlatos a századfordulós armenizmus mozgalomához, - én *neoarmenizmusnak* nevezném. (Megjegyzendő, hogy az erdélyi örmények történetével foglalkozó jeles történész, *Pál Judit* is ugyanígy nevezte a mozgalmat, hiszen a hasonlóság annyira szembetűnő - hogy egymástól függetlenül így neveztük el a jelenséget. Minderre a tavalyi *Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében* című konferencián derült fény.)

De lehet-e örmény, aki nem beszél az örmény nyelvet? Lehet - és a válasszal máris a pozicionális identitás kérdésköréhez érkeztünk.

Kit nevezhetünk manapság örménynek Magyarországon, ki lehet örmény tehát? Történetileg nem beszélhetünk olyan kontinuitásról, amelynek értelmében ugyanazzal a névvel jelölhetnénk például az örményországi örményeket meg az erdélyi örményeket. Azonban a századok során bekövetkezett nyelvvesztés, a magyarságba való beolvadás, az őshazából való elvándorlás 770 éves távlata ellenére is beszélhetünk örmény identitásról - különben ma sem lennénk itt a Fővárosi Örmény Klubban, melyet méltán nevezhetünk a neoarmenizmus színhelyének. Ezért azokat az örmény származású magyarokat, akikben él még valamiképpen az örmény származás tudata, magyar-örményeknek nevezem.

Kik is ők, kiket sorolhatunk ide? Ha csoportthatár jelzőket kell megneveznünk, az alábbi csoportjellemzők sorolhatók fel: magyar az anyanyelvük - jelentős többségük népszámláláskor, "hivatalosan" magyarnak vallja magát (így történhetett, hogy például a 2002-es romániai népszámlálás Gyergyószentmiklóson csupán 6 örményt talált); zömük nem birtokolja az örmény nyelvet (és nem is igyekszik megtanulni azt); meghatározza őket Erdélyhez, mint kis őshazához való kötődésük; Örményországhoz való kötődésük csupán referenciális: mitikus-szентimentális. Ezek a csoportthatár-jelzők egyaránt érvényesek a magyarországi és erdélyi magyar-örmények közösségére, sőt egyaránt tetten érhető a csoportapológia is náluk: a nyelv elvesztésének racionalizálása, a magyar-örmények heroikus pozícióban való feltüntetése a magyar történelemben, a magyar-örmény hősök időnkénti megemlékezése.

Mindezekből kiindulva egyetlen homogén közösségként fogom kezelni a két ország magyar-örmény közösségeit. Megfigyelésem szerint a magyarországi és erdélyi magyar-örmény közösségek nem csupán ugyanolyan típusú közösséget alkotnak, de országhatárokat áthágva, egymással is sokkal intenzívebb, szorosabb kapcsolatot tartanak fenn, mint a velük egy országban élő más örmény közösségekkel. Más örmény közösségek alatt értem a magyarországiak esetében a genocídium után betelepültek, az örmény nyelvet még bíró keleti örmények csoportját, valamint az erdélyiek esetében a Románia többi részén élő, románokhoz asszimilálódó örmény csoportokat (mint például a moldvai, regáti román-örmények, vagy a genocídium utáni betelepülők csoportja Bukarestben).

A genocídium példáján már láthattuk, hogyan válhat a hiány közösség-szervező erővé. Hipotézisem

szerint a magyarországi és erdélyi magyar-örmény közösségek esetében az örmény nyelv hiányának van ugyanilyen - paradox módon örményidentitás-teremtő - közösségformáló ereje. Következésképpen egyetlen, geográfiailag kiterjesztett közösségként kezelhetjük a magyar-örményeket, mely figyelmen kívül hagyja az országhatárokat. Az erdélyi magyar-örmények kisebbségi státusban vannak Romániában, a magyar kisebbséget gyarapítva; a magyarországi örmények viszont a többséghez tartoznak (egyszersmind kisebbséggé alakulva) - a jelentős különbség ellenére meglehetősen homogén közösséget alkotnak, azonos csoporttulajdonságokkal. Ezért ugyanannak a geográfiailag kiterjesztett közösségnek a lokális verziójaként foghatjuk fel a magyarországi, illetve az erdélyi csoportokat, és csupán regionális eltérésekről adhatunk számot.

Ezeket a magyar-örmény csoportokat a közös származás tudatán túl főleg az önigazolás és egymás visszaigazolása köti össze. Mivel az identitás reprodukciója nem történhet meg kívülről - nincsen tömeges új betelepedés a csoportba, mint a keleti örmények csoportjának esetében, akik folyamatosan újonnan érkezőkkel gyarapodnak - ezek a közösségek csupán belülről képesek megújulni. Új lehetséges csoporttagok örmény öntudatra ébresztésével, saját családi gyökereik tudatosításával gyarapodhatnak: az önigazolás és egymás visszaigazolása ebben segíti e csoportok reprodukcióját.

Talán nem túl sarkított példa azt mondani, hogy ugyanúgy segítik egymást kölcsönösen, mint a XVIII. század közepe-végétől, de különösen az 1780-as évektől kirajzó, a primér (azaz templommal rendelkező) erdélyi örmény telepekről a Magyar Alföldre települő, tehetős örmény nagyállattartók és családjaik az otthon maradottakat. Az elvándorolt, gazdagabbá vált csoportok folyamatosan támogatták anyagilag az Erdélyben maradt közösségeket, cserébe biztonságot kaptak tőlük, szülőföld-tudatot, erkölcsi támogatást a "kis őshazától". Megfigyelésem szerint ma ez ugyanígy működik: a tehetősebbek anyagi segítséget nyújtanak egy kis identitásreprodukcióért cserébe.

Megemlítendő: teljese mindegy, hogy magyar-örményeknek, vagy örmény-magyaroknak mondjuk őket (vagy mondják ők magukat). Csupán stiláris kérdés, hiszen a terminusok maguk is a pozicionalitás jegyében fogantak, és használatuk esetében csupán azt következtethetjük ki (és azt sem teljes biztonsággal), hogy az identitás-összetevőknek az inkább magyar vagy inkább örmény elemei vannak éppen túlsúlyban.

E geográfiailag kiterjesztett csoport identitása pozicionális, azaz a szituációtól függő, helyzeti identitás. Mit jelent ez? A magyar-örmények csoportjának esetében nem beszélhetünk már egyértelműen "saját örmény világról", azaz világuk nem válik el élesen a magyartól. Következésképpen emlékeztetőkre van szükség, amelyek az örmény identitás időnkénti megújítását szolgálják. Az emlékeztetés azoknak a befolyásoknak a halmazát jelenti, amelyek az egyént nap mint nap érik, alakítván azonosságtudatát. Ez a szerep általában az etnikus specifikumokra hárul, mint az anyagi kultúra, nemzeti szimbólumok, átörökített szellemi kultúra, továbbélő szokások. A magyar-örmények esetében a mindennapok világa magyar, nincsen saját örmény világ, tehát pótolni kell azt. Nincsenek egyértelmű etnikus specifikumok, csupán szentimentális, referenciális emlékeztetők (például ilyen az örmény sapka viselete). Az emlékeztetés ezért elsősorban az örmény kultúra helyeire hárul: ezek a helyek szolgálják az identitás időnkénti reprodukcióját.

Kijelenthető következőképpen, hogy a pozicionális identitás szociális, azaz közösségi koordinátái vannak. Az én önmeghatározása a környezettől függő, viszonylagos. Eléggé sarkalatos példa, de jól illusztrálja a jelenséget: nem biztos, hogy az erdélyi örmény felmenőkkel rendelkező magyaroknak a reggeli fogmosás közben eszükbe jut az örményiségük, hacsak nincsenek speciális emlékeztetők a fürdőszobában (például kis örmény zászló), amelyek az identitás ilyen irányú erősítését szolgálnák. A hétköznapi rutincselekedeteket ők is "magyarul" élik meg, és valószínűleg magyarul is álmodnak, akárcsak a többi magyar anyanyelvű - mert általában véve mégiscsak magyarok.

(Folytatjuk)

(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klub
2007. március 16-i programján)
